

קידוש בכורות לפשוטו של מקרא

מבוא: מצוות פדיון בכורות מוכרת לנו בצורתה היום, כאשר מלבד קדושת בכורי הבהמה הטהורה הקרבים לגבוה, ומלבד פטרי החמור הנפדים בשה המוענק לכהן, חלה על האב חובה לפדות את בנו בכורו בחמשת סלעים הניתנים לכהן.

ידוע ומפורסם כי אלמלא חטא העגל היו הבכורים זוכים למעמד הכהונה, ומחמת כישלון זה ניטלה מהם ונמסרה לבני אהרן ושבט לוי בכללם. מקובל להניח כי פדיון הבכורות מהווה המרה של הקדושה הטבעית של הבכור, והחלתה על חמשת הסלעים המשמשים כמתנות כהונה, וכעין אותו פדיון שנהג בבכורים שהיו עודפים על מנין הלוויים בעת התמורה הראשונה במדבר.

מהלך זה נתקל בקשיים עת מתבוננים בפרשת קידוש בכורות בספר שמות, משם ניכר כי מצווה זו כבר נמסרה לישראל בארץ מצרים, עוד לפני חטא העגל.

מאמרנו יעסוק בשאלה: איך מיישבים את מצוות פדיון בכור אדם מספר במדבר, ואת ההנחה כי אלמלא החטא היו הם הכהנים, עם המצווה המקורית בארץ מצרים לפדות את הבכורים?

השערה מחדשת תפתור סתירה זו, ואף תביא לאור חדש בסוגיית הגמרא במסכת בכורות.

מצוות קידוש הבכורות בספר שמות

מצוות פדיון בכורות באדם ובבהמה, מתוארת באופן כללי כחובה המוטלת על בני ישראל, על מנת לזכור על ידיה את נס מיתת הבכורות במכה העשירית בתהליך יציאת מצרים. לפי הבנה זו, הבכורות קדושים הם ושייכים לגבוה, בעוד הבהמות הטהורות קרבות על גבי המזבח, פטרי רחם חמוריים נפדים בשה הניתן לשבט הכהונה, והאדם נפדה ופדיונו מוענק אף הוא לבני אהרן הכהנים.

ברצוני לעיין בפרשיות הנוגעות בעניין בספרי שמות ובמדבר, ולעמוד על ההבדלים ביניהם, ומתוך כך להגיע להשערת ביאור מצוות אלו.

לפנינו, ציווי ה' לבני ישראל בארץ מצרים, ביום יציאתם ממנה, כפי המובא בספר שמות (יג):

(מה) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) קַדֵּשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם וּגו'

(יא) וְהָיָה כִּי יִבְאֵךְ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַע לָךְ וְלֹאֲבֹתֶיךָ וּנְתַנָּה לָךְ: (יב) וְהֵעֲבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לַה' וְכָל פֶּטֶר שֹׁגֵר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לָךְ הַזֹּכְרִים לַה': (יג) וְכָל פֶּטֶר חֹמֶר תִּפְדֶּה בְּשֵׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפָּתוֹ וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָךְ תִּפְדֶּה:

(יד) וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר לֵאמֹר מַה זֹאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: (טו) וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחָנוּ וַיַּהְרֹג ה' כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אֲנִי זֹבַח לַה' כָּל פֶּטֶר רֶחֶם הַזֹּכְרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אִפְדָּה:

קריאה פשטנית של פסוקים אלו, מובילה למסקנה המוכרת כי ה' ציווה על בני ישראל לזבוח לה' כל פטר רחם בבהמה, לפדות בשה או לערוף כל פטר חמור, ולפדות כל בכור אדם. לפיה, פסוק י"ב פותח במתן כותרת להוראות הבאות אחריה, ויש לסדר את הדברים כך:

[כותרת:] והעברת כל פטר רחם לה'

[סעיף א:] כל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים לה'

[סעיף ב:] וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו

[סעיף ג:] וכל בכור אדם בבניך תפדה

תיאור פדיון הבכורות בספר במדבר

בספר במדבר אנו מוצאים פעמיים התייחסויות למעמד הבכורה אחר יציאת מצרים. לראשונה, בפרק ג (יב - יג):

(יב) וְאֲנִי הִנֵּה לִקְחֹתִי אֶת הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל בְּכוֹר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם: (יג) כִּי לִי כָּל בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַקְּדָשְׁתִּי לִי כָּל בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ אֲנִי ה':

ה' מנמק את היחס המיוחד לבני לוי בכך שהם ממלאים את מקום ומעמד הבכורים אשר הוחלט עליו ביום מכת בכורות, כאשר אז הוקדשו כל בכור בישראל, בין במין האדם ובין במין הבהמה. לפי הידוע לנו מן הפרשה הקודמת, אנו אמורים להסיק שלמן החלטה זו ואילך, תחת שייפדו הבכורים בלידתם, הלוויים הם אלו שיצטרכו להיפדות. כי לעת עתה לא מצאנו כל קביעה

אחרת לגבי בכורים, שנוכל להעמיד את הלוויים המוכרים לנו כשומרי משמרת הקודש תחתיהם.

בהמשך הפרק (מ - מא; מה - נא), מוצאים אנו את ההוראות הנובעות מן הנימוק דלעיל ואת ביצוען בפועל:

(מ) ויאמר ה' אל משה פקד כל בכור זכר לבני ישראל מבן חדש ומעלה ושא את מספר שמתם: (מא) ולקחת את הלויים לי אני ה' תחת כל בכור בני ישראל ואת בהמת הלויים תחת כל בכור בהמת בני ישראל:

(מה) קח את הלויים תחת כל בכור בני ישראל ואת בהמת הלויים תחת בהמתם והיו לי הלויים אני ה': (מו) ואת פדווי השלשה והשבעים והמאתים העדפים על הלויים מבכור בני ישראל: (מז) ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת בשקל הקדש תקח עשרים גרה השקל: (מח) ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדווי העדפים בהם: (מט) ויקח משה את כסף הפדיום מאת העדפים על פדווי הלויים: (נ) מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף חמשה ושישים ושלש מאות ואלף בשקל הקדש: (נא) ויתן משה את כסף הפדיום לאהרן ולבניו על פי ה' כאשר צוה ה' את משה:

אלמלא אותה פרשה ראשונה בספר שמות, אנו מבינים מפסוקים אלו, כי הבכורים היו מיועדים לתפקידים המעודכן של הלוויים, בהמותיהם של הבכורים, ולא הבכורים שבבהמות, היו מיועדים לגבוה.

בעת ההחלפה, נלקחו הלוויים לעבוד את עבודת ה' תחת כל בכור, והבהמות השייכים ללוויים, נתנו גם הם לגבוה; בעוד הבכורים מעתה שווים במעלה לכל בית ישראל, ובהמותיהם גם הם ירדו מקדושתם.

העובדה שלא מצאנו בתיאור הראשוני של הציווי בעת יציאת מצרים, הוראה לקדש את הבכורים להיות שומרי משמרת ה', או להקריב את כל בהמותיהם לגבוה; וכמו כן, העובדה כי למרות הרושם העולה מספר במדבר שמצוות פדיון בכור האדם באה רק מחמת ההמרה בין הבכורים לשבט הלווייה, כבר הצטוו ישראל עליה כבר ביום יציאתם ממצרים, לכל הפחות על פי פשטות הדברים - פותחת את השער לדרש ולקבלה לומר את דברם ליישב את הדברים על מכונם.

ואני, לא באתי אלא ליישב פשוטו של מקרא, בצורה ההולמת את הדינים המקובלים בידינו מסיני.

קידוש בכורי מצרים וזרעם אחריהם

הבה ונשרטט תהליך אפשרי אשר יעמיד את שתי הפרשיות בשני מרחבים מקבילים, ולכן בלתי סותרים.

בעת יציאת ישראל ממצרים, נאמרו למשה שתי מצוות. האחת, נוגעת בסדרי המעמדות בעם ישראל, כאשר נדרש מעמד מיוחד לעבודת ה' אשר אף יפיץ את התורה לעם; האחרת, היא זו המוכרת לנו כמצוות פדיון בכורות, הבאה להזכיר את ניסי ה' ואת הצלת הבכורים בעת המכה במצרים.

ההוראה הראשונה היא, לקדש לה' כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל. היינו, ליחד את בכורי בני ישראל כאלו הקדושים לה', המשרתים אותו במקדשו והמעבירים את תורתו לעם. קדושה זו חלה עליהם ועל בהמתם. יתכן, שעל מנת לסמל את היותם משרתי ה', נדרשים הם לזבוח את כל מקניהם לה', כאשר הם פוסקים מן העיסוק בפרנסת ביתם, וקדושים הם לגבוה.

נראה לשער, כי נכון לאותה שעה הייתה התוכנית להעמיד את כל הבכורים שניצלו בזמן המכה במעמד הכהונה, כאשר בניהם - בכורים כפשוטים כאחד - יירשום, כפי שאנו רגילים בשבט הלווייה כאשר הקדושה עוברת מאב לבן בייחוס הקודש. בכך, היו כהני ה' משפחות משפחות בתוך כל שבטי ישראל, ולא מטה נפרד כפי שקרה בפועל.

מלבד זאת, קיימת מצווה נוספת אשר אף היא נאמרה על ידי משה, שכל בכור אשר יולד מכאן ואילך, יוענק הוא או פדיונו לה', כאשר כהניו משרתיו, אשר נכון לאותה שעה היו הבכורים וצאצאיהם אחריהם, זוכים בכך משולחן גבוה.

אילו היו הדברים מתנהלים כמתוכנן, היו בכורי ישראל בזמן יציאת מצרים קדושים לה', הם וזרעם אחריהם לדורות עולם. בכורות האדם שהיו נולדים מעת ביאת ישראל לארץ, היו נפדים וכסף חמשת סלעים היה מוענק לאותם בכורים ראשוניים המשמשים ככהנים; בכורות הבהמה הטהורה היו קרבות על גבי המזבח, בעוד פדיון פרטי החמורים ניתן אף הוא לבכורים הכהנים ולזרעם אחריהם.

אלא שדקדוק בפסוקים יוסיף לנו, כי יתכן וההחלטה לקדש את הבכורים למעמד הכהונה אכן התקבלה בשעת הצלתם, אך ביצועה נדחה מלכתחילה למועד כניסת ישראל לארץ, אשר לפי מה שהיה נראה באותה שעה היה צפוי לקרות עוד באותה שנה, כאשר כל בכורי ישראל שבמצרים חיים וקיימים, בתוספת מועטה של הרכים הנולדים.

לפי קריאתנו החדשה, נפרש את הפסוקים כך:

והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני וגו' [- היינו, בעוד תקופה קצרה].

[הוראה ראשונה:] והעברת כל פטר רחם לה' [- תקדש את כל בכורי האדם שבאותה שעה למעמד הכהונה].

[הוראה שנייה:] וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים לה' [- הקרבת כל בכורי הבהמה הטהורה לגבוה].

[הוראה שלישית:] וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו [- פדיון פטרי החמורים או עריפתם].

[הוראה רביעית:] וכל בכור אדם בבניך תפדה [- פדיון בכורי אדם אשר יילדו מכאן ואילך].

בפועל, לא התנהלו העניינים כמצופה. במעמד הר סיני אכן עמדו הבכורים ככהנים לכל דבר, אך מיד לאחר מכן חטאו ישראל והכניסה לארץ נדחתה בארבעים שנה.

הבכורים הוחלפו בבני שבט לוי, ועל מנת לבצע את ההחלפה, קדשו שוב כל הבכורים שהיו נכון לאותה שעה לאחר חטא העגל, הם ובהמתם, קדושה שהועברה והוחלה על בני שבט לוי, ועל בהמותיהם. מקנה לוי כולו הועלה על גבי המזבח, בעוד מקנה הבכורים נשאר ברשותם.

מלבד זאת, נשארה מצוות פדיון בכורי אדם ופטרי חמור, והקרבת בכורות בהמה טהורה, כפי שהייתה מאז ומתמיד. השינוי שחל בהם הוא רק בכהנים הזוכים במתנות אלו משולחן גבוה, תחת הבכורים באו הכהנים.

ביאור שיטת ריש לקיש במסכת בכורות

השערה זו, מובילה אותנו היישר לסוגיית הגמרא במסכת בכורות (ד, ב) הדנה בשאלת קדושת הבכורים במדבר.

איתמר, ר' יוחנן אמר: קדשו בכורות במדבר, וריש לקיש אמר: לא קדשו בכורות במדבר;

ר' יוחנן אמר קדשו בכורות במדבר דרחמנא אמר ליקדשו, כדכתיב: קדש לי כל בכור,

וריש לקיש אמר לא קדשו בכורות במדבר מדכתיב: והיה כי יביאך וכתוב בתריה והעברת, מכלל דמעיקרא לא קדוש וכו'.

תא שמע: נמצאת אתה אומר, בשלשה מקומות קדשו בכורות לישראל, במצרים ובמדבר ובכניסתן ישראל לארץ; במצרים מהו אומר - קדש לי כל בכור, במדבר הוא אומר: כי לי כל בכור בבני ישראל, בכניסתם לארץ הוא אומר: והיה כי יביאך והעברת!

אמר רב נחמן בר יצחק: בשלשה מקומות הוזהרו על הבכורות ליקדש - ולא קדשו,

ובמצרים נמי לא קדוש? הא קאמרי' דקדוש!

ה"ק: מהן קדשו ומהן לא קדשו;

מתקיף לה רב פפא: ובמדבר לא קדשו? והכתיב: פקוד כל בכור זכר לבני ישראל!

אלא, אי איתמר הכי איתמר: רבי יוחנן אמר קדשו ולא פסקו, וריש לקיש אמר קדשו ופסקו, בשלמא ריש לקיש - כדאמר טעם אלא לר' יוחנן - מאי טעמא? אמר ר' אלעזר: ר' יוחנן חזאי בחילמא, דמילתא מעליתא אמינא: אמר קרא לי יהיו - בהוייתן יהו. ורבי יוחנן והיה כי יביאך והעברת מאי עביד ליה? ההוא מיבעי ליה לכדתנא דבי רבי ישמעאל: עשה מצוה זו שבשבילה תיכנס לארץ.

בתמצית ובפשטות, נחלקו רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש בשאלת הבכורות שנולדו במדבר, ולא היו בעת יציאת מצרים, כאשר לשיטת רבי יוחנן גם אלו קדשו מיד עם לידתם, למרות שעדיין לא באו ישראל לארץ, לדעתו מה שנאמר "והיה כי יביאך" אינו אלא להודיע כי בזכות מצווה זו יכנסו לארץ, ואילו לשיטת ריש לקיש סתם בכורים שנולדו במדבר לא קדשו, כי אם אלו שהיו בעת מכת בכורות במצרים, אלו שנולדו מכניסת ישראל לארץ, ופעם אחת בעת מניין הבכורים והמרתם בלויים.

מקובל להבין את דבריו, כמתייחסים לקדושת הבכורים המוכרת לנו כיום, אך לפי ההשערה האמורה, ניתן למצוא בהם טעם מחודש.

בכורי ישראל שניצלו ממכת בכורות קדשו להיות משרתי ה' הם זורעם אחריהם לכל הדורות, לשיטת ריש לקיש קדושה זו חלה רק עליהם ולא על הנולדים אחריהם; בעת המניין כאשר רצה ה' ליקח את שבט הלוויה תחת הבכורים, קידש שוב את הבכורים שהיו קיימים נכון לאותה שעה, כפי שהיה מקדש אותם אילו היו נכנסים לארץ מידית, ואת קדושתם החיל על שבט הלוויה.

לאחר מכן, כמתוכנן מאז יציאת מצרים, בזמן ביאת ישראל לארץ, קדשו כל הבכורים הנולדים מאז והלאה, אך לא לגבי קדושתם העצמית להיות משרתי ה', כי אלו מעולם לא יועדו לכך, אלא כלפי החובה המוטלת על האב לפדותם.

סיכום:

השערה זו, איננה משנה מאומה מן הדינים המסורים בידינו מחז"ל, אלא מחדשת פנים חדשות לרמיזותיהם אודות ההתרחשויות השונות, והתוכניות שלא יצאו לפועל.

תוך כדי דיוקי הכתובים, אנו יכולים להפיק מהלך חדש שאינו מופיע במפורש בדבריהם, אך לאחר שהוא נוצר, הוא "נמצא" מחדש אף בסוגיות הגמרא.